

KEMÉNY GÁBOR

ÉLETÉRZÉS ÉS STÍLUSFORMA KRÚDY GYULA „BÉCSI” REGÉNYEIBEN*

1. Az ún. *pesti* regényeket már a legelső Krúdy-pályarajz, Perkátai (Kelemen) Lászlónak méltatlanul feledésbe merült kismonográfiája is külön fejezetben tárgyalta,¹ s az elnevezést a későbbi szakirodalom is átvette.² Arról viszont, hogy az írónak nem csupán „pesti”, hanem „bécsi” regényei is vannak, elsőként csak Bori Imrének a centenárium alkalmából közreadott Krúdy-könyve tett említést.³

Krúdy a húszas évek elején — olyan okokból, melyeket az életrajzi és az irodalomtörténeti kutatás még nem tisztázott kellően — három művét nem Magyarországon, hanem Bécsben adta ki: a *Nagy kópét* és az *Őszi versenyeket* a Pegazus Verlagnál 1921-ben, illetve 22-ben, a *Mit látott Vak Béla Szerелеmben és Bánatban* című alkotást pedig Lázár Miklós folyóiratában, az *Új Könyvben*, 1921 februárjától szeptemberéig (ennek közlése azonban a hetedik folytatás után abbamaradt; hányatott sorsára még visszatérünk).

Ezek lennének hát az ún. *bécsi* regények. Hozzájuk számíthatnánk ezenkívül mindazokat a Krúdy-regényeket,

* E tanulmány rövidített változata előadasként elhangzott a II. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson, Bécsben, 1986. szeptember 2-án. — A Krúdy-idézetek és -hivatkozások leelőhelye: *Nagy kópé: Utazások a vörös postakocsin*: uo.; *Mit látott Vak Béla Szerелеmben és Bánatban*: Mákvirágok kertje. Bp. 1977, Szépirodalmi, I.; *Őszi utazások a vörös postakocsin*: uo.; *Mit látott Vak Béla Szerелеmben és Bánatban*: Mákvirágok kertje. Bp. 1961, Magvető; *Őszi versenyek*. Gyoma 1946, Válasz.

¹ *Krúdy Gyula*. Szeged 1938, 54—58.

² Vö. Czine Mihály: *Krúdy Gyula*. In: *A magyar irodalom története*. V. Bp. 1965, 383—385.

³ *Krúdy Gyula*. Újvidék 1978, 183.

amelyek részben vagy teljesen Bécsben játszódnak, ill. Habsburg-motívumokra épülnek, amilyen például az *Őszi utazások a vörös postakocsin* (1917), Mr. H.-nak, azaz a fel-támadt – vagy meg sem halt – Rudolf trónörökösnek a mesés alakjával, vagy az Alvinczi-legendakörbe tartozó *Jockey Club* (1925) és *Kékszalag hőse* (1931), nem is beszélve arról a számtalan novelláról, tárcáról, újságcikkről, amely szintén az egykori császárvárosból meríti témáját és hangulatait.⁴ Mindez azonban már nem férne bele ennek a rövid tanulmánynak a keretébe, ezért a továbbiakban a *bécsi regények* kifejezést abban az értelemben fogom használni, amelyet Bori Imre tulajdonított neki, vagyis a Bécsben megjelent három Krúdy-regényre korlátozom vizsgálódásaimat. E három műnek is elsősorban a stílusával és a valóságátásával foglalkozom, pontosabban ennek a két szférának: az életérzésnek és a nyelvi formának a kapcsolatával, s befejezésül azt is megkísérlem felvázolni, milyen helyet foglalnak el, milyen szerepet játszottak ezek a „bécsi regények” az író stílusának fejlődésében.

2. Az első bécsi regényt, az 1921 júliusában megjelent *Nagy kópét* csak főszereplőjének, a Krúdy-alakmás Rezeda Kázmérnak a személye kapcsolja *A vörös postakocsi* ciklus-hoz (*A vörös postakocsi*, *Őszi utazások a vörös postakocsin*, *Kékszalag hőse* stb.), ugyanis se a szimbolikus jármű, se tulajdonosa és utasa, Alvinczi Eduárd nem jelenik meg a lap-jain, csak az ötödik fejezet (*Égi lény a Borz utcában*) elején olvashatunk egy kissé leltárszerű felsorolást a „nagyúr” kedveseiről és a nékik juttatott svábhegyi, zugligeti, margit-szigeti stb. házokról. Alvinczi alakja úgy sejlik fel ennek a regényvilágnak a peremén, mint Wotané *Az istenek alkonyá-ban*: semmiképp sem tekinthető véletlennek, hogy Rezeda Kázmér az idő szerinti reménytelen szerelmét, a nemcsak

⁴ A Krúdy-életműnek ezekről az „osztrák–magyar” vonatkozásairól vö. Fülöp László: *Közellátések Krúdyhoz*. Bp. 1986, 213–258.

hajának, de szemének színét is változtató Antóniát már nem ő hódítja el a főhős elől, ahogyan ez az előző két postakocsi-regényben történt, hanem egy jelentéktelen, legfeljebb az evezésben kitűnő pesti fiatalember, akit éppúgy hívhatnak Balthazárnak, mint Engelbertnek (329, 331).

Főhősnek, főszereplőnek neveztem az imént kétszer is Rezeda Kázmért. Nem biztos, hogy helyesen tettem. Nem úgy főszereplője ő ennek a történetnek, ahogyan ezt a kifejezést a poétikában, műelemzésben használni szoktuk. Inkább csak rezonőrként sodródik végig a cselekményen; legfeljebb azt mondhatjuk róla: olyan lencse, amely magába sűríti és közvetíti a látványt, vagy olyan vezeték, amely nélkül a regény árama nem juthatna el hozzánk.

Ha van egyáltalán igazi főszereplője ennek a könyvnek, akkor az idő az. Talán nincs is még egy olyan nagyobb epikus kompozíciója Krúdynak, amelynek ilyen nyilvánvalóan az idősíkok folytonos váltogatása, sőt lebegtetése volna a formateremtő elve.

A szöveg alapsíkja a narrátornak, illetve Krúdy önarcképalteregójának, Rezeda Kázmérnak a jelene, a regény megírásának időpontja. Ezt egyértelműen kijelöli az első fejezetnek ez a fél mondata: „Huszonöt esztendeje lakott Pesten”, ugyanis Krúdy, mint ismeretes, 1896-ban költözött a fővárosba. Tehát a cselekmény megindulásakor a naptár 1921-et mutat.

Ebből a jelen időből, a húszas évek elejének sivárságából képzelettel visszahívja magát az író, illetve alakmása a negyedik századdal azelőtti ifjúkorába: „Tegnap este tíz órakor érkeztem meg a gőzhajóval, és még csak annyit ismerek Budapestből, amennyit az állomás melletti kis vendégfogadóban, a »Piros almá«-ban láttam” (315).

De vajon csakugyan a millennium évében járunk-e ekkor? Miért gőzhajóval jött? És honnan jött? Talán Bécsből, a Dunán lefelé? Pár sorral később viszont ezt olvassuk: „... mintha valóban csak tegnap érkezett volna a Tisza mentéről Biasini úr gyorskocsijával, és a várost olyan állapotban leli, amint régi metszetekről ismerte” (uo.).

Tehát nem gőzhajón, hanem gyorskocsin, s nem is Bécsből, hanem valahonnan „a Tisza mentéről”? De nem is ez az igazán fontos itt. Hanem az, hogy ennek a két, vasút előtti közlekedési eszköznek az említésével ez a Pestre jövetel átcsúszik valahová a biedermeier korba. Ezt az érzést erősíti a „régii metszetek”-re való hivatkozás is. A vidéki udvarház „őszi bolthajtásai” alól a fővárosba induló ifjú „a múlt század gyönyörű és ábrándos Pestjét” keresi, azokat az „ódivatú, cylinderkalapos férfiakat, böszoknyás, kis kalapos, karcsú derekú dámákat, akik a régi fametszeteken egyebet sem csináltak, mint mindig a Múzeum előtt vagy a Dunaparton sétálgattak” (317).

Azonban ez a fiktív Pest, amely felé a vidéki ifjú annak idején elindult, nemcsak biedermeieres hangulatoknak a hordozója, hanem — s ez igen fontos — valamiféle régi vágasú polgári tisztességé, egyszerűségé, őszinteségé és bensőségességé is. Csupa olyasmie, ami már akkor is csak nyomokban volt meg, ha ugyan megvolt még egyáltalán, amikor a tizennyolc éves Krúdy-Rezeda Kázmér Budapestre jött. Hiszen épp ekkor, a múlt század utolsó éveiben bontják le fizikai és erkölcsi értelemben is azt a régi Pestet, amelyről ő „a könyvekben és régi újságokban olvasgatott” (317). Ekkor vált „a régi metszetekről való Pest” azzá a nagyvárossá, amely a háború előtt — Krúdy szavaival — „Ninivéhez volt hasonlatos”.⁵

Vagyis Rezeda Kázmér valami olyasmibe vágyódik vissza, ami valójában nem is létezett másutt, mint őbenne, s amit sem a millennium, sem a kiegyezés de még a szabadságharc vagy a reformkor valósága sem igazol. Olyan „idő-haza” ez, amely csak a lélek térképén található meg.

Ennek a felismerésnek a rezignációja lengi be Krúdy regényét, amely egyaránt szól a szerelem viszonzhatatlanságáról és az emlékezés lehetetlenségéről. Ez teszi hihetővé, hogy

⁵ *Jegyzet egy báli legyezőre*. Magyarország, 1919. jan. 5. Köteten: *Magyar tükör*. Bp. 1984, 635.

Antónia ötven esztendeje járjon majálisra a zugligeti Fácán vendéglőbe (323). Az elidőtlenítésnek ugyanazzal a technikájával él itt Krúdy, mint amikor az *Őszi utazásokban* azt írja Alvinczi Eduádról, hogy „már régen elmúlt százesztendő, és némely hízelkedő tényérnyaló szerint a százhuszadik életévet is betöltötte” (165), vagy amikor *Az útitárs* főhőse 77 évet tölt X. városában.

Az időnek olyannyira ki vagyunk szolgáltatva, hogy akár semmibe is vehetjük: megnyújthatjuk vagy felgyorsíthatjuk, megállíthatjuk vagy összekeverhetjük. A *Nagy kópé* idősíkjai is állandó mozgásban vannak kb. 1841 és 1921 között, s ez ennek a nyolcvan esztendőnek bizonyos fajta szimultaneitását, egymásba játszathatóságát is sugallja.

3. A *Mit látott Vak Béla Szerelemben és Bánatban* kétségkívül a legtitokzatosabb műve Krúdynak. Nemcsak azért, mert befejezése elkallódott (vagy el sem készült), hanem a kor ízléséhez képest merészen erotikus cselekménye és nyelvi tobzódása miatt is. Úgyszólván egyetlen nagy szürrealista vízióáradat ez a regény, melynek nem találjuk párját nem-hogy Krúdy oeuvre-jében, hanem az egész magyar irodalomban sem. Ha tehát a vállalkozás méreteit, az életanyag bőségét és a kifejezőmód eredetiségét tekintjük, igazat adhatunk Bori Imrének, aki a három „bécsi” regény közül ezt tartja a legjelentősebbnek.⁶ Nem hallgathatjuk viszont el, hogy a *Vak Béla* művészileg sokkal egyenetlenebb, mint a másik két, „kevesebbet markoló” mű. Különös volt az utóélete is: a bécsi folyóirat megszűnte miatt félbeszakadt a közlése, s az író életében nem is jelent meg többé. Pedig hogy Krúdynak szándékában állott könyv alakban is kiadni, azt onnan is tudjuk, hogy a következő évben az Athenaeum a Vak Béla-regényt „sajtó alatt” levő Krúdy-műként hirdeti a *Hét Bagoly* és az *Ál-Petőfi* függelékében. Erre a kötetkiadásra azonban akkor nem került sor, s emiatt a *Vak Béla* gyakorlatilag ismeretlen maradt az egykorú hazai irodalmi közvéle-

⁶ Bori Imre *i. m.* 183.

mény előtt. Csak négy évtizeddel később ásta ki a feledésből, s adta közre az első életműsorozat *Mákvirágok kertje* című kötetében Barta András.

A regény szimbolikájának tengelyében — ahogyan erre már a cím (*Mit látott Vak Béla . . .*) is utal — a látás motívuma áll. A címszereplő nem született vaknak, sőt ifjúkorában „jobban látott, mint kellett volna” (263). Így észrevette, hogy a leánynak, akinek udvarol, bizonyos pillanatokban megváltozik a szeme színe (akárcsak a *Nagy kópé*-beli Antóniának): ibolyakékről sötétzöldre. De birtokába jutott ennél különösebb női titkoknak is: hogy Jánoska Jankának farka, Szerénkának három keble, Frimetnek hat ujjja van. Idővel még a sírokba is bele tudott látni (a halottlátás motívuma a közel egykorú *Asszonyágok díjában* is felbukkan: Natália hazaszökik a szülőfalujába, és ott a temetőben megpillantja halott anyját, akit valójában sohasem látott, és aki az ő születendő gyermekét ringatja az ölében). A nők azonban visszariadnak a halottlátó „jéghideg, dermedt szemétől”, s valósággal elkergetik a felvidéki kisvárosból, ifjúságának színteréről. Végül pedig még a holtak is megharagudnak a „rossz [vagy túl jó?] szemű”-re, s egy galíciai temető frissen ásott sírgödrében elveszik szeme világát, „hogy sohase láthasson többé a másvilágra, csak az élőket láthassa ezentúl, mégpedig olyan alakjukban, amint senki sem látja őket, akinek látó, a mindennapi köztudat szerint eleven-élő szeme van” (280). Vagyis a kegyetlenül elvesztett régi látása helyett adtak neki egy másik, belső látást, amellyel be tud hatolni az emberek lelkébe, olyannak látva őket, amilyenek valójában. A Szabó Edétől „démonikus”-nak mondott realizmusnak⁷ a programja ez: szembenézni az emberi természet sötétebbik oldalával, a saját magunk előtt is gondosan eltitkolt, legfeljebb álmainkban alakot öltő zavaros vágyakkal és mindazzal, amit olyankor cselekszünk, amikor azt hisszük, hogy senki sem lát bennünket (l. megint csak az *Asszonyá-*

⁷ *Ábrándok és démonok. Krúdy Gyuláról. Új Írás 1978/10. 65–70.*

gok díja előhangját és 5. fejezetét, „amelyben a békés polgár találkozik az Álommal”).

Mindezt a részben freudista ihletésű, részben a magyar néphagyományból táplálkozó szimbolikát a Krúdy-stílus pazar hangszerelése teszi élvezhetővé a mai olvasó számára. Különösen szembeötlők az olykor szinte parttalanul hőmpölygő motívum- és képhalmazások. Például az I. rész I. fejezetében (*Mit látott a vakember utoljára?*) hat oldalon keresztül ismétlődik, összesen 28-szor a látta, illetve látott igealak, s a tárgyakból és tárgyi mellékmondatokból kirajzolódik az akkori Budapest nagy tablója (248–254). Sajnos, nincs rá terünk, hogy ezt a körképet, a századelő Magyarországának „ellen-Feszty-körképét” teljes egészében ide iktassuk; de talán a szemelvények is meg tudnak éreztetni valamit a halmozás sodrából. Tehát a vakember:

Látta Ferenc Józsefet. . . .

Látta a pesti utcákat, . . .

Látta kövezni, javítani az utcákat, . . .

Látta megnőni a körutak satnya fáit, . . .

Látta, hogy ez a vállalkozó kedvű város hogyan rohan a csőd felé, . . .

látta, hogyan merül el adósságaiba a polgárság, . . .

Látta, hogyan válnak évről évre elbizakodottabbakká a férfiak, . . .

A vakember *látta* az ünnepélyeket, . . .

Látta, hogy már mindenkinek van frakkja, . . .

Látta, hogy minden férfi és minden nő szerelmes, . . .

A vakember *látta*, hogy már négy kupolája van Budapestnek, . . .

látta, hogy a fehérderekű, szentimentális nyárfák . . . napról napra fogyatkoznak a város erdejében;

látta, hogy a régi polgárházak szalonjaiból eltűnedeznek azok a himézések, csipkék, képek, amelyek a serénykedő női kezek munkája folytán jöttek létre; . . .

Látta megbukni a pipacspiros hordárokat, . . .

látta végét járni a poste restante levelezésnek, . . .

A vakember még *látta* kerekre, nagyra nyílani a pesti nők szemét, . . .

Látta még a hervadtabb hölgyek arcán a Kűry Klára-féle, megfagyott mosolyt — . . .

Látta aprókat lépni a nőket az egyik tavaszon, hosszúakat a másikon,

...

majd *látta* ugyanezen nőket Carmencita szilajságával ... a következő nyáron, ...

Látta a vakember: a kéklő tornyokat és mind magosabbra emelkedő háztetőket; ...

A vakember *látta* még a lovagokat, akikről a nők egymás között elhalkított hangon pletykáznak, ...

Látott: kalandos kocsikat, ...

Látta: sírni az elhagyott nőket a Dohány utcai zsinagóga karzatán- valamint a ferencrendiek templomának mellékoltáránál; ...

Látta az ideg orvosok előszobáját, ...

Látta a kártyavetőnök és kuruzslók sötét, külvárosi lakásait, ...

Látta a temetőket, ...

A vakember *látott* mindent, amit a városban érdemes volt szemügyre venni. Azután elveszítette szemvilágát, és úgy töltötte tovább napjait.

Hasonlóan nagy szerepet játszik a *Vak Béla* stílusában a *szem* motívum, a látással kapcsolatos képanyag. A 2. fejezet elején (*Mit látott azelőtt?*, ti. mielőtt megvakították) a *szem* szó nem egészen 7 oldalon összesen 53-szor fordul elő, s ezenkívül van még 17 egyéb, szintén a vizualitás körébe tartozó kifejezés.⁸ Mintha az egész világ csupa *szem*-ből állana a vakember emlékezetében:

A vakember pedig lehunyta a *szemét*, mert még látó korában megszokta, hogy ez szükséges az ábrándozáshoz.

A különböző dalokra különböző képek tűnedeztek fel életéből. ... Nagy, bamba *szeme* volt a napraforgónak, nagy, ijedt *szeme* a lovacskának, de még a kocsikerék is úgy látszott messziről, mint egy pusztaságon végigforgó *szem*, amelyben az egész világ látható.

⁸ Az adatokat I. Saly Noémi: *Az ismétlés jelensége és funkciója Krúdy Gyula „nagy korszakában”*. Szakdolgozat. Szeged 1980, 18.

Hát még azok a *szemek*, amelyek az akácfa és szilvafa lombjai közül bámulnak! A rigók keretes, okulárés *szemükkel*, megannyi öregasszonyok. . . *Szeme* volt az útszéli kútnak, égbék *szeme* és tengerzöld *szeme*, ha viharfelhők tornyosultak az égen. *Szeme* volt annak a toronynak, amely a látóhatár széléről örökké e tájra merengett. . . *Szemük* volt az őszi nádkerítésen látogatóba jött szarkáknak — . . . És élénk, gyors tekintetű *szemük* volt a cinkéknek, amelyek hálából a háztetőre tett sárgatökért, élénk füttyszóval mondták el, hogy mint látták közeledni a telet az erdőn! *Szeme* volt még a varangynak is, . . . és *szeme* volt a póknak, amely a gyermekkori filagóriák üres ablakait gyorsan beszötte, . . .

Csupa *szemeket, szemeket* látott a vakember, ha visszagondolt gyermekségére. Mindennek és mindenkinek volt *szeme*, amellyel az utat kereste.

A vonat piros és zöld *szeme* biztosan haladt át az esti tájon. Az éjszaka reszkető kódén át bátorított a tanyaház barátságos *szeme*. . . *Szeme* volt a holdnak, amellyel késő novemberben benézegetett a ritkult lombos erdőbe. És a szél, ez a láthatatlan madár, . . . vajon *szem* nélkül találná meg az utat az ablakhasadékokra, betört ablakokon?

E sok *szemnek* a jelenléte tette vidámmá a vakember gyermekkora. (256—257)

Ezek a stílusesszéközök: a *lát* ige ismétlődése és a *szem* motívum halmozása nemcsak arra való, hogy plasztikusabbá tegyék, megérezkítsék a mű gondolati anyagát, hanem szervezőivé, előrelendítőivé is válnak a cselekménynek. Vagyis az ún. külső forma elemei ebben a Krúdy-regényben is túlmutatnak önmagukon, és kompozicionális jelentőségre tesznek szert.

4. A három „bécsi regény” közül az *Őszi versenyek* a legismertebb, s méltán. Ha a *Vak Béla* nagy — és részben be nem váltott — ígéret volt, akkor az *Őszi versenyek* maga a beteljesülés: kevesebbre vállalkozik, de azt maradéktalanul meg is valósítja. Cselekményszövése takarékos, novellaszerűen egyenes vonalú. Zárt szerkezeti keretbe foglalja az íróniával ellenpontozott líraiságú, enyhén pikáns történetet:

egy negyvenéves szépasszony – gazdag pesti kereskedőné” szeszélyből kacérkodni kezd egy „elcsapott” – zsokéval, aki- nek kedvéért, a férfi szeme láttára, egymás után kiadja az útját mind a három kedvesének: a költőnek, a katonának és a papnak; ezután elmeséli neki élettörténetét, majd lakására viszi, megebédelteti, szerelmi örömeiben is részesíti, végül azonban a testi-lelki jóllakottságában elszenderedő zsokét a három szerető megveri és kidobja; másnap pedig már a nő sem hajlandó ráismerni; ezután Bennek, az „elcsapott” zsokénak nem marad más hátra, mint hogy a lóversenytér mellett már régebben kiszemelt fára a mindvégig magával hordott kötőfékkal felkösse magát.

Ezt a történetet az elemzők némelyike – így Herczeg Gyula⁹ és Bori Imre¹⁰ is – a zsoké vágyálmának, delíriumos álmának minősíti. Ez az értelmezés azonban nem bizonyítható. Krúdy ugyanis nemcsak arra törekszik itt, hogy a valóság és az álom közötti határt mesterien elmossa,¹¹ hanem hangsúlyozza a zsokéval történetek valószerűségét is: „Ott állott Ben az út közepén, a pesti villanegyedben. Szemét dörzsölte. Álmodott talán? Ám a testén sajtó botütések, az arcán égő pofonok csakhamar felvilágosították, hogy korántsem volt álom, ami vele történt” (106). Vagyis nem annyira szürrealisztikus,¹² mint inkább szimbolikus (példázat-avagy moralitásszerű) ez az eseménysor. Erre utal az egyénítés nélküli, jelképes figurák: a Költő, a Katona és a Pap szerepeltetése is.

A kisregény cselekménye, mint láthattuk, a lóversenytérről indul, és oda is tér vissza. A kompozíciónak ezt a sorsszerűséget sugalló zártságát erősítik a lóversenysport világából merített képek is. Közismert jelenség a stilsztikában, hogy az író a hasonlat tárgyát (a képi elemet) a hasonlítóval kap-

⁹ *Krúdy Gyula: Őszi versenyek. Novellaelemzés.* It 1973/3. 645.

¹⁰ *I. m.* 173.

¹¹ *Vö. Bori: i. h.*

¹² *L. Bori I. uo.*

csolatos fogalomkörből veszi, hogy a szereplő egyénisége, életszférája, ismeretanyaga határozza meg a hasonlónak, illetve — metafora esetén — az azonosnak a kiválasztását. Nincs tehát semmi meglepő abban, hogy a narrátori szöveget (amely szabadfüggőbeszéd-szerűen a zsoké gondolatait is tükrözi) egyre-másra ilyen hasonlatok, metaforák színezik:

Az elcsapott zsoké . . . úgy érezte magát, mint a háromezer méteres államdíjban, amikor a finisben galoppot változtatott alatta Matschaker, eltörte a lábát, és Ben kirepült a nyeregből. (21);

Ben olyan megrendülten állott egy fa alatt, mint az 1899. esztendő tízezer forintos akadályversenye után, midőn legjobb barátját, az ausztráliai származású Mc. Cartert hordágyon hozták be a vizes-árokotól (37–38);

Bennek a gyomrában a Sharp-féle tűhegyű sarkantyúk dolgoztak, amely sarkantyúk használata miatt Sharp zsokét három napra eltiltották a lovaglástól. (91).

Azonban ezeknek a lóversenytéri képeknek nemcsak effajta színező, díszítő, a *couleur locale* szolgálatában álló funkciójuk van Krúdynamak ebben a kis remekében. Ha ugyanis azt is megvizsgáljuk, hogy a szövegnek mely pontjain bukkan fel, azt tapasztaljuk, hogy elhelyezkedésük korántsem egyenletes, még kevésbé véletlenszerű. Mindig valamely kulcsfontosságú pontján, fordulópontján jelennek meg a cselekménynek: amikor a zsoké tekintete találkozik az asszonyéval (21), amikor a nő szakít a költővel, és a bokrok közé vonul szükségét végezni (26, az I. fejezet végén), amikor elkergeti a katonatisztet (37–38, a II. fejezet végén), amikor túlad harmadik kedvesén, a papon is, és megszólítja Bent (47, a III. fejezet végén), amikor befejezi élettörténetét, s megkérdezi a férfitől, hogy az szereti-e (91, az V. fejezet elején), végül pedig miután szeretkezett a zsokéval (102). E különleges „helyi értéküknél” fogva ezek a lóverseny tárgyú képek nemcsak a stílust élénkítik, hanem az elbeszélést is tagolják, sőt szervezik.

Van ezenkívül még egy harmadik funkciójuk is a képeknek az *Őszi versenyek*ben: a képek anyagából, az itt-ott elejtett, mellékesnek látszó utalásokból – egyszóval a Bori Imrétől oly találóan elkeresztelt „szövegháttér”-ből¹³ – összeállíthatjuk a másik főszereplőnek, az alig egy-két szót szóló zsokének az élettörténetét is „a londoni magazin verejtékes, gázlángos mélységében” rágni való dohányt csomagoló öreg asszonykától (feltehetőleg az anyjától) a nevezetes győzelmeig, szórakozásokig, pénzen vett szerelmekig és szerencsétlenül járt zsoké barátokig, míg végül azt is megtudhatjuk, miért jutott koldusbotra, miért tiltották el mesterségének gyakorlásától. Ha ugyanis kellő sorrendbe rakjuk az I., a III. és az V. fejezet egy-egy lóverseny-hasonlatát (ebbe a sorrendbe: V. – I. – III.), akkor a képi elemekből összeáll a zsoké pályafutásának véget vető „őszi verseny”-nek a története:

Ben olyan boldog volt, mint élete legszebb napján, miután rogyásig megfogadott lován, egy Feodora nevű kancán az őszi díjat fejhosszal megnyerte. (102);

Ben, az elcsapott zsoké olyan zavarba jött, mint akár a kilencszáz méteres villámdíjban, amikor egész vagyonát feltette egy kancára, és verseny közben legnagyobb meglepetésére a kanca sárlani kezdett. Nem is nyerhette volna meg versenyét, ha barátja, Cleminson ki nem segíti, nekilovagolván a veszélyessé váló második lónak. (25–26);

Ben megdermedve állott helyén, mint azon bizonyos őszi kancadíj lefutása után, amikor a lovaregylet igazgatósága kitiltotta a versenytérről. (47)

Tehát ezek a képek nem csupán díszítőelemek, a „külső formá”-nak a tartozékai, hanem egyúttal strukturális elvként is funkcionálnak, vagyis belső formaelemnek is tekinthetők.

5. Befejezésül még valamit ennek a három könyvnek a helyéről, jelentőségéről! Bori Imre a már többször idézett

¹³ *I. m.* 106 kk.

kismonográfiájában azt állítja, hogy ezek nélkül a „bécsi regények” nélkül nem lehet megírni Krúdy pályaképét.¹⁴ Úgy gondolom, hogy az itt felvázolt néhány megfigyelés sem mond ellent ennek az állításnak. Azon persze lehetne vitatkozni, hogy csakugyan ekkor, 1921–22 fordulóján hatol-e leginkább az író az emberi lélek belső síkjaira,¹⁵ ámde az ilyesmit amúgy sem tudjuk pontosan megmérni.

Az azonban kétségtelen, hogy stilisztikai szempontból korszakváltást jelez ez a néhány Krúdy-mű: az 1921 februárjától publikált *Vak Bélában* még fennem lobog, sőt talán épp tetőzik a *Napraforgó* (1918) óta uralmon levő „style flamboyant”, de a *Nagy kópé* és különösen az *Őszi versenyek* már a lehiggadásnak az első jeleit mutatják. Csökken bennük a képsűrűség, rövidülnek a mondatok, a parttalanul áradó, versszerű kompozíciót pedig valamivel feszesebb szerkezet, takarékosabb építkezés váltja fel. Krúdy prózájának az a sokat emlegetett „klasszicizálódása”, amely a húszas évek nagy regényeiben és novelláiban hozza meg legérettebb gyümölcseit, valahol itt, a „bécsi regények” körül kezdődik el.

Más tekintetben, így témaválasztás szempontjából is korszakhatár a húszas évek eleje. A *Nagy kópé*ban megpendített elhatározás — előről kezdeni az ifjúságot, visszamenni a pályakezdés idejébe — igazából az egy évvel későbbi *Hét Bagoly*ban valósul meg. Ez a regény a millennium táján játszódik, ami a húszas évekből nézve már szinte történelem. Ettől kezdve pedig még egyértelműbben a történelmi regény felé fordul az író érdeklődése: *Ál-Petőfi* (1922), *Rózsa Sándor* (1923), *A templárius* (1926), *Mohács* (1926), *Festett király* (1930), *Az első Habsburg* (1931) stb. Ez azonban már egy következő fejezete Krúdy művészetének.

¹⁴ I. m. 183.

¹⁵ Uo. 173.